

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КРАВЕЦЬ АРТУР ВАЛЕРІЙОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 329.09.5
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ
ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ**
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

А. В. КРАВЕЦЬ
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ДАЦІЙ Надія Василівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

доктор наук з державного управління, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **КРАВЕЦЬ Артур Валерійович**
допущений до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від « _____ » _____ 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор _____
(науковий ступінь, вчене звання) (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **КРАВЕЦЬ Артур Валерійович** захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання) (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

КРАВЕЦЬ А. В. Місцеве самоврядування як соціальний інститут розвитку. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

Інститут місцевого самоврядування є обов'язковим для сучасної демократичної держави. Це пояснюється тим, що існує теоретична можливість розбіжностей між інтересами держави та інтересами окремих громад, ліквідувати які покликаний інститут місцевого самоврядування. Крім того, необхідність існування інституту місцевого самоврядування визначається ще й тим, що лише за допомогою центрального державного регулювання неможливо вирішити всі проблеми, які виникають на місцях.

В умовах глобалізації економіки інститут місцевого самоврядування і територіальні громади відіграють роль найважливіших суб'єктів економічного життя, системно організують і здійснюють колективний господарський комплекс, який становить соціально-економічну основу функціонування та розвитку людської територіальної спільноти.

У роботі з'ясовані витоки та сутність місцевого самоврядування та досліджені особливості інституціоналізації цього правового інституту. До того ж, шляхом системного аналізу проаналізовані тенденції розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: міське самоврядування, муніципальна влада, муніципальні службовці, соціально-правовий інститут, державне управління.

SUMMARY

KRAVETS A. Local self-government as a social institution of development. Qualification work on manuscript rights. Qualification work for a bachelor's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomir, 2023.

The institution of local self-government is mandatory for a modern democratic state. This is explained by the fact that there is a theoretical possibility of disagreements between the interests of the state and the interests of individual communities, which the institution of local self-government is designed to eliminate. In addition, the need for the existence of the institution of local self-government is also determined by the fact that only with the help of central state regulation, it is impossible to solve all the problems that arise locally.

In the conditions of economic globalization, the institute of local self-government and territorial communities play the role of the most important subjects of economic life, systematically organize and implement a collective economic complex, which constitutes the socio-economic basis of the functioning and development of the human territorial community.

The work clarifies the origins and essence of local self-government and explores the peculiarities of the institutionalization of this legal institution. In addition, the trends in the development of local self-government in Ukraine were analyzed through a systematic analysis.

Keywords: local self-government, municipal government, municipal employees, socio-legal institute, state administration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ВИТОКИ ТА СУТНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	8
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	14
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ	16
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	21
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	22
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	26
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29
ДОДАТКИ	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Феноменологія глобалізації в умовах сьогодення визначає механізм взаємодії та взаємовпливу інституту місцевого самоврядування (далі по тексті – МС) з іншими органами державної влади та громадянського суспільства.

Інститут МС – суто самоврядна інституція, яка історично, екзистенційно, соціально та технологічно лежить в підніжжі сучасної державності, отримує своє міжнародно-правове визнання та легалізацію та є найважливішим фактором сучасного глобального конституціоналізму.

Рівень розвитку суспільства, ступінь його демократичності характеризується якістю і диференціацією соціальних інститутів, що виникають у ньому, тобто ступенем і характером його інституціоналізації.

Неодмінним чинником, що стимулює зазначений процес, виступає МС, оскільки вихідні форми інституціоналізації, як правило, виникають на рівні громадського самоврядування.

Інституціоналізація МС є важливим етапом процесу демократизації суспільства.

Наявність інституту МС є обов'язковою для сучасної демократичної держави. Це пояснюється тим, що, по-перше, існує теоретична можливість розбіжностей між інтересами держави та інтересами окремих громад, ліквідувати які покликаний інститут МС. При цьому чим ефективніше функціонує система МС, тим менше гострих суперечностей між інтересами держави та територіальними громадами виникає.

По-друге, необхідність існування інституту МС визначається ще й тим, що лише за допомогою центрального державного регулювання неможливо вирішити всі проблеми, які виникають на місцях.

В умовах глобалізації економіки інститут МС і територіальні громади відіграють роль найважливіших суб'єктів економічного життя, які екзистенційно зацікавлені в економічному виробництві, яке завжди має

локально-територіальний характер, системно організовують і здійснюють колективний господарський комплекс, який становить соціально-економічну основу функціонування та розвитку людської територіальної спільноти.

Метою дослідження є визначення оптимальної для України в сучасних умовах моделі МС як різновиду соціального інституту розвитку.

Для досягнення визначеної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити витоки та сутність МС;
- з'ясувати особливості інституціоналізації МС;
- проаналізувати тенденції розвитку МС в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що формуються та виникають у сфері взаємодії та взаємовпливу інституту МС з іншими органами державної влади та громадянського суспільства в Україні.

Предмет дослідження – МС як соціальний інститут розвитку.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження, зокрема: методи теоретичного пізнання, діалектичний та абстрактно-логічний методи аналізу та загальнонаукові і приватно-наукові методи дослідження, що дозволили дослідити проблему за допомогою конкретно-соціологічного та порівняльного методів.

Перелік публікацій автора за темою дослідження:

1. Кравець І. В. Взаємодія громадянського суспільства та влади на місцевому рівні. *Наукові читання – 2023: зб. наукових праць працівників, докторантів, аспірантів та молодих вчених ННІ менеджменту, бізнесу і права Поліського національного університету*. Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. 192–194.

2. Кравець І. В. Сучасні тенденції розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 червня 2023 року*. Житомир : Поліський національний університет, 2023. С. 122–126.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані для подальшого вивчення моделі розподілу сфер компетенції та повноважень між органами державної влади, іншими громадянськими інституціями та органами МС, а також для розробки рекомендацій щодо найбільш оптимального варіанту їх взаємодії.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи основної частини та висновки до них, висновки та пропозиції, список використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 18 сторінках. Список використаних джерел включає 40 найменувань. Структура роботи відповідає меті та завданням дослідження.

РОЗДІЛ 1.

ВИТОКИ ТА СУТНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеве самоврядування є важливою складовою демократичних систем у багатьох країнах світу. Воно передбачає делегування повноважень та владних функцій з центральної влади на рівень місцевого управління з метою забезпечення ефективного та належного вирішення питань, що стосуються конкретного територіального утворення. Витоки місцевого самоврядування можна прослідкувати ще зі стародавніх часів, коли різні форми самоорганізації існували в містах-державах, таких як Стародавня Греція та Римська імперія. Протягом історії місцеве самоврядування розвивалося і змінювалося залежно від політичних, соціальних та економічних умов кожної конкретної країни [15].

Сутність місцевого самоврядування полягає в тому, що рішення з питань, що стосуються місцевого рівня, приймаються самими мешканцями даної території або їхніми обранцями. Місцева влада здатна вирішувати різноманітні питання, такі як організація комунальних послуг, планування розвитку міста або села, управління місцевим бюджетом, забезпечення громадської безпеки тощо. Основні принципи місцевого самоврядування включають:

- децентралізацію влади: передачу певних повноважень та ресурсів з центрального рівня на місцевий рівень;
- автономію: здатність місцевих органів влади приймати рішення в рамках своєї компетенції і у відповідності до законів;
- відповідальність перед громадськістю: місцева влада зобов'язана діяти в інтересах своїх мешканців і забезпечувати їхні потреби та благополуччя;
- участь та консультацію громадськості: місцева влада повинна залучати громадськість до прийняття рішень шляхом консультацій, громадських слухань та забезпечувати можливості громадської участі у процесі прийняття рішень;
- фінансову самостійність: місцева влада повинна мати достатні фінансові ресурси для виконання своїх завдань та функцій, включаючи можливість збирати місцеві податки та збори;

- місцеве самоврядування сприяє підвищенню демократії, ефективності та гнучкості в управлінні, оскільки воно дозволяє ближче до місцевого рівня вирішувати питання, що безпосередньо стосуються громадськості. Воно також сприяє зміцненню громадського довір'я до влади та забезпечує більш ефективне використання ресурсів та розвиток місцевих громад [23].

Важливою складовою місцевого самоврядування є належна організація та функціонування місцевих органів влади, таких як місцеві ради, виконавчі органи та інші відповідні установи. Крім того, законодавча база, що регулює місцеве самоврядування, має бути чіткою та врегульовувати компетенції, процедури та механізми співпраці між центральним та місцевими рівнями влади.

У різних країнах місцеве самоврядування може мати різні форми та структури. Наприклад, в деяких країнах існують муніципальні ради, в яких обрані представники мешканців займаються вирішенням місцевих питань. У інших країнах можуть існувати округи або громади з власними органами влади. Важливим аспектом місцевого самоврядування є принцип субсидіарності, який означає, що рішення повинні бути прийняті на найнижчому можливому рівні, де це ефективно і доцільно. Це сприяє впровадженню принципу близькості до громадян та забезпечує активну участь мешканців у процесі вирішення питань, що стосуються їхнього місця проживання [24].

У деяких країнах існує також система децентралізованого управління, коли повноваження та ресурси передаються не тільки на рівень місцевих органів влади, але і на рівень регіональних або провінційних установ. Це сприяє більш ефективному та гнучкому вирішенню питань на рівні, що найближчий до мешканців. Загалом, місцеве самоврядування відіграє важливу роль у забезпеченні демократії, розвитку місцевих громад та зміцненні взаємодії між громадянами та органами влади. Воно сприяє залученню громадськості до прийняття рішень, забезпечує врахування потреб і поглядів різних груп населення та сприяє створенню життєвих умов, які відповідають потребам мешканців.

Так, місцеве самоврядування також сприяє створенню сприятливого середовища для економічного розвитку та інвестицій. Місцеві органи влади можуть розробляти та впроваджувати стратегії розвитку, підтримувати підприємництво, розбудовувати інфраструктуру та залучати інвестиції, сприяючи зростанню економіки на місцевому рівні. Крім того, місцеве самоврядування дозволяє враховувати особливості та потреби конкретного регіону чи громади. В різних місцевих умовах можуть існувати різні пріоритети та проблеми, і місцева влада має можливість зосередитись на їх вирішенні, забезпечуючи належне управління і зручні умови для мешканців.

Однак, слід зазначити, що місцеве самоврядування також може мати свої виклики та обмеження. Деякі з них включають недостатні фінансові ресурси та кадрові можливості, недостатню участь громадськості в процесі прийняття рішень, недостатню координацію між місцевими органами влади та центральною владою, а також нерівність у розвитку різних місцевих громад.

Поняття «МС» ввів у науковий обіг прусський юрист Х. Р. Гнейст стосовно британських муніципальних органів [23, с. 11]. Таким чином, він продемонстрував світові «особливості» англійського самоврядування, яке в результаті муніципальних реформ XIX століття знайшли нову концепцію, основою якої були вимоги незалежності громади в управлінні місцевими справами в межах діючого закону, але без безпосереднього втручання центральної адміністрації та її відповідних чиновників на місцях. Такого роду місцеве самоврядування з середини XIX ст. стали називати «МС». Іншими словами, під МС розумілося місцеве управління, що самостійно здійснюється населенням визначеної територіальної одиниці.

Фактичне відродження МС в Україні, у широкому розумінні цього слова, розпочалося після обрання депутатів Верховної Ради Української РСР та відповідних місцевих Рад народних депутатів у 1990 року, березень [6, с. 8].

До 1990 року головну роль організації та діяльності органів влади України грала Комуністична партія.

З грудня 1990 по 1992 рік в Україні діяла первинна редакція Закону «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та МС». Структура влади в Україні змінилася після набрання чинності Конституцією України, прийнятою Верховною Радою 28.06.1996 [26].

Закон України «Про МС в Україні» [37] визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, принципи діяльності та організації, їх правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

В сучасних умовах, коли громадська думка щодо МС більш-менш сформувалася і знайшла своє втілення у визначених документах, як Всесвітня декларація про МС та Європейська хартія МС [40], можна стверджувати, що його основна суть полягає в забезпеченому законом праві територіальних громад і їх органів розв'язувати значну частину справ на місцях та керувати ними, діючи в рамках закону, під свою безпосередню відповідальність та виключно в інтересах населення.

Таке судження місцевого самоврядування відшукало своє втілення в Конституції України, та також в Законі України «Про МС в Україні». В Основному Законі нашої держави зазначено, що в Україні «визнається і гарантується МС» (стаття 7), яке є «правом територіальної громади – жителів населеного пункту або жителі кількох сіл, селищ і міст, що добровільно об'єдналися – самостійно вирішувати питання на місцях в рамках визначені Конституцією та законів України» (стаття 140). Виконавча влада в областях та районах, містах Києві та Севастополі реалізують місцеві державні адміністрації (стаття 118) [37].

Визначення МС в Конституції та Законі України «Про МС в Україні», яким би досконалим воно не було, далеко не повністю вичерпує зміст даних суспільних та політичних явищ, а тому не обмежується гарантованим державою правом територіальних громад та тих регіонів, які саме вони обирають (органи МС), самостійно вирішувати певну частину суспільних справ. Вивчаючи МС, важливо враховувати, що воно є однією з основоположних засад організації

місцевої публічної влади в державі, яка прагне стати правовою, а також формою самоорганізації населення [8, с. 250].

Як відомо, становлення МС супроводжувалося активними дискусіями, в ході яких не тільки зазнавала жорсткої критики конституційна модель українського муніципалізму, а й загалом заперечувалися її перспективи з урахуванням вітчизняних традицій та реалій.

Також, приділити особливу увагу тому, що теорія та практика українського муніципалізму відроджувалися після тривалої історичної перерви. І сьогодні зберігається нестійкість законодавства, що призводить, поряд з іншими наслідками, до необхідності наукової розробки та експертного супроводу його новел, перманентного переосмислення окремих норм та інститутів муніципального права.

За минулі роки не тільки склалося законодавство і накопичено значний емпіричний матеріал про МС, а й створені певні умови для розвитку муніципального права України як науки [34, с. 99].

Однак не можна не помітити, що формуванню системного уявлення про теорію та практику правового регулювання МС не сприяє дуже обмежена увага до таких проблем, як його територіальна організація, вирішення органами МС окремих питань місцевого значення, економічна основа МС (в основному вивчається тільки місцевий бюджет).

Таким чином, українська модель МС у вельми суперечливих умовах становлення конституціоналізму зберегла своє політико-практичне значення як форма народовладдя і стала об'єктом значного дослідницького інтересу, залишаючись однією з найбільш дискусійних проблем юридичної науки.

Проблематика наукових досліджень показує, вивчення правового регулювання МС здійснювалося, переважно, у межах позитивістського наукового напрямку. Багато в чому саме це пояснює значну питому вагу у роботах формально-догматичного аналізу окремих норм та інститутів муніципального права. Їх опис, узагальнення та систематизація, враховуючи

порівняльну новизну проблематики МС, відіграли необхідну роль у накопиченні наукового знання [24, с. 80].

Звернення в муніципальному праві до різноманітних методологічних підходів, застосування Оїх синергетичного ефекту обумовлено необхідністю приведення законодавчого процесу (законодавства про МС) у відповідність до контексту соціокультурних, політичних та економічних реалій, які зазнали істотних змін. Так, наприклад, реформи початку 1990-х років сприяли стрімкій трансформації соціальної структури українського суспільства. У ході цього процесу майже миттєво впала ідеологічна гомогенність радянського типу [1, с. 12].

Вочевидь, що, вдосконалюючи законодавство про форми участі населення в діяльності МС та аналізуючи його адекватність українським реаліям, неможливо обмежитися використанням наукових знань, накопичених іншими гуманітарними і соціально-політичними дисциплінами [14, с. 41].

Алгоритм пізнання визначається сформульованими з урахуванням цих знань абстрактними поняттями і категоріями, зміст яких акумулюють відповідні ідеї, теорії, методологічні принципи. До базових понять слід зарахувати поняття автономії МС. У Конституції України місцева автономія представлена як: організаційна самостійність органів МС; право населення муніципального об'єднання самостійно визначати структуру своїх органів МС; забезпечення самостійного вирішення населенням питань місцевого значення; економічна самостійність МС та як фінансова самостійність МС, обумовлена наявністю місцевого бюджету, місцевих податків та зборів [11, с. 78].

Звичайно, самостійність МС, як і самостійність будь-якої іншої системи в рамках єдиної державності, є відносною. МС здійснюється за умов певних обмежень. Це зумовлено об'єктивним чинником – конституційно-правовим статусом, що означає включеність МС до загальної системи державного та громадського управління та самоврядування. Самостійність МС обмежується також обсягом його повноважень, які зводяться до вирішення питань місцевого значення у межах локальної території [18, с. 93].

МС має особливу природу, що відрізняє його і від державного управління. Органи МС не виходять за межі своєї компетенції.

Крім того, МС діє у рамках таких об'єктивних обмежувачів, як дефіцит фінансових коштів, характер інтересів місцевої спільноти, а також суб'єктивних факторів (рівень розвитку місцевої правотворчості та правосвідомості, правової культури та активності населення).

Підсумовуючи сказане, слід сказати, що поняття самостійності, що використовується в українському законодавстві, не відображає сутнісних властивостей МС.

Про МС нині можна говорити з урахуванням двох явищ: політичного (публічно-владні відносини – МС розглядається як форма публічної влади та народовладдя), і суспільного феноменів. МС – це сфера владних відносин, це також різноманітні форми вирішення населенням питань місцевого значення без використання владних відносин [4, с. 289].

Сучасне МС має потужне «суспільне» коріння, і є всі підстави розглядати цей інститут як один із основних елементів у системі громадянського суспільства.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

МС визначається як публічно-правовий (владний) феномен. У рамках такого розуміння МС – це муніципальна влада, яка відповідно до Конституції України здійснюється поряд із державною владою. Хоча навіть маючи публічно-правову (владну) природу, МС не зводиться до державної влади.

Разом з тим, МС – це не лише муніципальна влада. За даними поняттями, які часто використовуються як синоніми, бачиться різний зміст. Можна припустити, що МС набагато ширше, ніж поняття муніципальної влади. Погоджуючись із характеристикою двоїстого характеру правової природи МС,

слід її розуміти як єдність не державного та суспільного, а політичного (владного) та суспільного.

Без ефективного МС подальший розвиток України як успішної демократичної держави практично неможливий. Потреба в інноваційних методах, технологіях та механізмах сучасного самоврядування проявляється і на локальному (місцевому), і на національному (загальнодержавному) рівнях.

Проблема формування ефективної системи МС та забезпечення конкретних можливостей населення безпосередньо впливати на дії влади є невід'ємними складовими соціально-орієнтованої економіки та демократизації українського суспільства.

РОЗДІЛ 2.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Як свідчить вітчизняний та світовий історичний досвід, неефективна інституційна організація держави є одним із визначальних факторів, що перешкоджає підвищенню якості державного управління, сприяє корупції та зрештою зводить нанівець будь-які спроби влади провести необхідні реформи. Рациональна організація системи державних установ та органів МС є необхідним і першочерговим завданням модернізації України.

Термін «інституціоналізація» не є новим і вже давно широко використовується в таких науках як: історія, політологія, соціологія, психологія тощо [36, с. 13].

У загальному вигляді інституціоналізація – це організація будь-яких нових громадських інститутів, їх правове та організаційне закріплення або нормалізація інших суспільних відносин [32, с. 100].

Інституціоналізація – це перетворення будь-якого політичного руху чи явища в організований інститут, його формалізація, певна впорядкованість процесу. Такий процес проявляється у двох взаємопов'язаних формах, а саме: конституціоналізації – включення основних принципів статусу політичних партій до конституції, а також законодавчої інституціоналізації – в результаті якої правове становище партій отримує подальше регулювання в законі [7, с. 249].

Система органів МС в Україні є механізмом забезпечення стабільності та надійності конституційного ладу та забезпечення МС організованістю, компетентністю та професіоналізмом. У системі владних відносин на місцях є одним із головних чинників становлення цивілізованої державності, об'єднання зусиль усіх гілок влади, створення професійного кадрового потенціалу для роботи в органах МС. Посадові особи органів МС покликані професійно

виконувати практичні завдання щодо забезпечення суспільно-політичних і правових передумов відносин між громадянами та органами МС [29, с. 20].

МС переважно має займатися місцевими питаннями. Адже вони відіграють велику роль у повсякденному житті громадян. Дуже важливо створити умови для комфортного проживання. Тому держава звільняє себе від вирішення побутових питань життя кожної людини і передає ці питання на місцевий рівень. Воно має створити нормальні умови для функціонування всього спектра МС [39, с. 116].

У сучасних умовах у сферах взаємодії всіх рівнів влади першому плані виходять глобальні установки. Це реалізація національних проєктів, активне залучення громадян до вирішення багатьох питань місцевого значення, перехід різних рівнів влади до командної роботи за наявності спільної мети – якісне покращення умов життя населення, а також його соціального та економічного благополуччя.

Реалізація політики держави у сфері розвитку МС України має призвести до синтезу та підвищення якості взаємодії населення території, всього МС та всіх рівнів державної влади.

Підвищення ефективності функціонування взаємодії на всіх рівнях дозволить: підвищити загальний рівень життя населення у кожному конкретному регіоні; допоможе набути громадянам навички взаємодії зі сформованими ними органами громадського самоврядування; створити форми соціального контролю ефективності своєї діяльності [30, с. 51].

Законодавство України, закріплюючи відносну самостійність МС, водночас допускає певну підпорядкованість виконавчих органів МС відповідним органам виконавчої влади, у тому числі можливість контролю за діяльністю органів МС. Це впливає зі статті 143 Конституції України, відповідно до якої органи МС є підконтрольними з питань здійснення повноважень органів виконавчої влади.

Організація апарату державного управління та апарату МС яскраво ілюструє наявність між ними певного змістовного зв'язку. Основою такого

зв'язку є, по-перше, єдність владних повноважень органів виконавчої влади та органів МС, що впливає зі статті 5 Конституції України; по-друге, єдність функцій та завдань, які покликані виконувати органи виконавчої влади та органи МС; по-третє, єдність засад, на яких будується апарат державного управління та виконавчий апарат МС. Це зумовлено тим, що органи МС, функціонуючи на засадах децентралізації державного управління (правової, організаційної, фінансової самостійності), беруть участь у здійсненні основних функцій і завдань держави в межах Конституції і законів України. Тому одним із ключових напрямків удосконалення їх взаємодії є розмежування компетенції між органами МС та органами виконавчої влади.

Так, закріплення за органом відповідної компетенції значить заборону не лише виходити за її межі, а й втручатися в цю сферу іншим органам. Ця норма актуальна не лише для органів МС, а й для органів виконавчої влади. Не можливо визнати практику виправдану, коли компетенція є однаковою для органів виконавчої влади, так і для органів МС сіл, селищ і міст, які відрізняються за кількістю населення, економічними та іншими факторами, внаслідок яких значна частина їхніх повноважень залишається незатребуваною [25, с. 55].

Говорячи про розподіл повноважень суб'єктів МС, слід зазначити, що набір функцій, які реалізує МС, та їх зміст залежить від певної кількості обставин обставин. По-перше, вони багато в чому визначаються територіальним рівнем МС. По-друге, певний вплив на функції, які виконує МС, має стан економіки: без джерел формування місцевих бюджетів місцеві органи не можуть повною мірою виконувати свої функції [27, с. 81]. По-третє, на функції, які виконують територіальні громади, суттєво впливає сама система державного управління. Фактично в Україні нині відбувається відокремлення місцевої адміністрації від державної, що гостро установлює проблему перерозподілу і розмежування функцій і, відповідно, повноважень [9, с. 48].

Ефективність МС залежить від факторів: рівня взаємодії державних органів з МС; розвиток організаційно-правової та законодавчої бази;

інституалізація, впровадження МС в суспільне життя; мотивоване включення більшості населення в безпосередній процес самоврядування, самоорганізації свого власного життя; застосування державно-адміністративних ресурсів; створення належної матеріально-фінансової бази; зацікавленість державних структур у розвитку МС [38, с. 223]. Вирішення вищезазначених питань забезпечить відповідне співіснування двох певних систем управління – місцевих державних адміністрацій як базової ланки системи державної виконавчої влади та МС.

Отже, сучасний стан державотворення в Україні потребує якісної трансформації системи владних відносин як на національному, так і на локальному рівнях. Законодавчо не визначено та не розмежовано функції та сфери відповідальності органів виконавчої влади та органів МС різних рівнів, сфера делегованих повноважень органів виконавчої влади органам МС.

Наразі система державного управління виглядає громіздкою та неефективною, що є однією з головних причин значної диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів України. Чинне законодавство досить недосконале з цих питань породжує численні проблеми та конфлікти між гілками рівнями влади по горизонталі, так і по вертикалі, що в свою чергу вносить додаткову напругу у відповідні відносини між органами виконавчої влади та органами МС та потребує невідкладного їх вирішення [13, с. 160].

В умовах громадянського суспільства громадян згуртовує не сила закону та розпоряджень держави, а взаємний інтерес, взаємна вигода та добровільні зв'язки. Найважливішими чинниками формування громадянського суспільства є бажання та готовність громадян до активної політичної та суспільної діяльності, з одного боку, та усвідомлення владою необхідності створення умов для розвитку громадянського суспільства, з іншого [22, с. 94].

МС належить важлива роль реалізації одного з основних сучасних завдань – поєднати в єдине ціле усіх інтересів держави, особистості, та суспільства, оскільки основний зміст, природа МС полягає в тому, щоб на рівні кожного окремо взятого оіндивіда здійснювати гармонізацію прав та свобод

людини та громадянина з інтересами суспільства та держави [5, с. 93]. Саме така спрямованість МС відповідає ідеям сучасної демократичної правової соціальної держави.

МС є своєрідною мікромоделлю громадянського суспільства в рамках муніципального формування. Зміцнення та розвиток системи МС є найважливішою передумовою становлення громадянського суспільства. У цьому аспекті МС покликане забезпечити ефективне, демократичне управління у місцевих спільнотах, перетворити місцеві територіальні колективи на основні суб'єкти вирішення своїх проблем [17, с. 305].

На рівні МС перетинаються інтереси місцевої спільноти, окремого громадянина, політичних партій, громадських організацій, держави. Ефективне муніципальне управління здатне інтегрувати різноманітні інтереси, гармонізувати взаємини, зміцнювати різноманітні соціальні зв'язки. Зокрема, МС може стати виразником інтересів та консолідувати зусилля окремого громадянина, місцевого співтовариства, державної влади у таких сферах, як створення сприятливого економічного, соціального та духовного рівня життя суспільства. Крім того, органи МС – індикатор громадської думки, канал зворотного зв'язку держави з населенням. Вони мають інформувати органи державної влади про конкретні інтереси громадян, задовольнити які може лише держава власними силами [35, с. 226].

МС сприяє розвитку та інших інститутів громадянського суспільства. Лише за підтримки муніципальної влади громадські об'єднання громадян, політичні партії, різні комерційні структури зможуть реалізувати свої проекти, заходи, програми, спрямовані на розвиток відповідної території.

Однак розвитку МС як інституту громадянського суспільства перешкоджає низький рівень політичної культури населення.

Для успішного становлення МС як інституту громадянського суспільства необхідно виконання економічних умов, таких як забезпечення МС власними доходними джерелами та реальною економічною незалежністю. Також варто відзначити значну роль політичних та правових факторів: перерозподіл функцій

та повноважень між владними суб'єктами, існування МС поза системою державної влади, розвиток громадянської активності населення, підвищення рівня його політичної культури, реального дотримання гарантій органів МС [21, с. 88].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Становлення та наступний розвиток України як демократичної, правової та соціальної держави вимагає подальшого реформування усього державного механізму для досягнення мети – підвищення ефективності його функціонування. Процеси реформування потребує як структурних перетворень, так і нових підходів до розмежування функцій органів державної влади та МС. Забезпечення їх оптимальної взаємодії є одним із пріоритетних напрямків організації місцевої публічної влади, оскільки від цього залежить вирішення проблем місцевого, локального характеру. Для подальшого ефективного реалізації цієї функції необхідна обов'язкова взаємна підтримка всіх цих органів, узгодженість та єдина спрямованість їх дій. Лише за цих умов можливе демократичне централізоване управління територією.

МС – ключовий елемент політичної системи розвинутої демократії, тому створення його не може бути справою лише влади. Тільки об'єднання зусиль представників громадянського суспільства та влади може призвести до ефективного розвитку МС в Україні.

Наразі неналежним чином розподілені повноваження між місцевими органами виконавчої влади та МС, відбувається їх необґрунтована централізація, дублювання та необґрунтоване делегування. Усі ці чинники ускладнюють систему управління, призводять до конфліктів між представниками цих державних органів, призводять до створення дублюючих структур управління, надмірних фінансових витрат, і як кінцевий результат – зниження ефективності вирішення місцевих справ.

РОЗДІЛ 3.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розвиток МС в Україні та відповідно вдосконалення законодавчої бази мають стати одним із пріоритетних завдань суспільства та держави, враховуючи роль і місце МС щодо вирішення питання переходу України до сталого (стійкого) демократичного розвитку країни. Значення МС у житті громадян велике, тому законодавство, яке регулює місцеве самоврядування, має відповідати реаліям.

Реформування місцевого управління в Україні розпочалося 1990-х роках. Питання МС було зафіксовано у Конституції України та в Законі України «Про МС в Україні». Однак було б неправильно стверджувати, що МС не потребує подальшого розвитку.

Однією з тенденцій у територіальній організації МС України є укрупнення муніципальних утворень через об'єднання поселень у муніципальні райони та міські округи [3, с. 21].

МС як форма здійснення народом своєї влади трансформується у місцевий рівень державної влади. Для того щоб не допустити подібних явищ, можна йти шляхом не перетворення муніципальних утворень у міські округи, а шляхом створення міжмуніципальних об'єднань, до яких належать міста та прилеглі муніципальні утворення, як, наприклад, у Франції.

Міське управління у зарубіжних демократичних країнах базується здебільшого на дво- чи трирівневій системі. Мета будівництва багаторівневої системи – максимальне наближення влади до населення, його залучення до процесів управління муніципальним утворенням у різних формах. В Англії та Шотландії, наприклад, для зворотного зв'язку з органами місцевої влади може організовуватися громадська рада, яка передає думку громадськості у разі потреби [33, с. 22].

Центральну роль у формуванні доходної частини органів МС найчастіше грають міжбюджетні трансфери. Крім того, наявний дефіцит бюджетного

балансу. Податкові доходи у системі власних доходів муніципалітетів займають дуже незначну частку. Потенціал місцевої податкової бази не в змозі виступати як стимулюючий фактор економічного розвитку територій.

Необхідно наголосити, що роль держави в місцевому управлінні деяких зарубіжних країн досить велика. У Франції є інститут префектури та супрефектури, який є виконавчим органом держави, опікується місцевими територіальними колективами [19, с. 301].

Сучасна зарубіжна практика місцевого управління обирає дедалі більше континентальну модель, коли мер муніципальної структури є одночасно головою обраної місцевої ради та представником держави. Це спрощує управлінські процедури та позбавляє від нагромодження штату співробітників. Із метою протистояння таким тенденціям у 2009 році до Ради Європи було надано Додатковий протокол до Європейської хартії МС, а у березні 2013 року він набув чинності. У статті 1 цього Протоколу зазначено, що держави-учасниці забезпечують кожній людині, яка перебуває під їхньою юрисдикцією, право брати участь у справах місцевого органу влади; право на участь у справах місцевого органу влади означає право прагнути визначати чи впливати на здійснення повноважень та обов'язків місцевих органів влади [2, с. 104].

Таким чином, ратифікація цього документа європейськими державами та Україною, а також його практична реалізація, як передбачається, вплине на підвищення активності населення місцевих територіальних громад у здійсненні МС. Варто зауважити, що сучасна модель управління демократичним суспільством не є можливою без самоорганізації громадян на місцях.

У даний час така проблема, як розвиток системи МС, викликає інтерес більшості громадян України, оскільки більшість життєдіяльності населення відбувається в різних муніципальних утвореннях. МС зобов'язане забезпечувати захист інтересів громадян на відносно невеликій території: реалізовувати різні потреби громадян у праці, соціальних благах, надавати комунальні, освітні, медичні послуги, створювати сприятливі умови для малого

та середнього бізнесу, а також забезпечувати охорону навколишнього середовища, охорону громадського порядку тощо.

Система МС займає особливе місце у державі через свою суспільно-державну природу, здійснюючи зв'язок між населенням та державою. Основні принципи її побудови відображені у таких положеннях: це влада, яка діє в рамках чітко позначених державою законів; виборність органів МС; володіння власними, щоб реалізовувати свої повноваження; має власні предмети ведення, і навіть власну компетенцію [15; с. 158].

Розширенню та розвитку економічних засад МС сприяють також реформи з перерозподілу повноважень та майна, а також поділ муніципального майна, пов'язаний із переходом до «двотипової» моделі організації території МС.

Забезпечення процесу відтворення МС є основною економічною функцією у системі МС. Для цього необхідно надалі розширити правові можливості муніципальних органів влади та зміцнити їхню фінансово-матеріальну базу, тому що з отриманням юридичної самостійності, муніципальні органи не отримують економічної можливості її реалізувати.

Незважаючи на те, що соціальні функції МС значно збільшилися, воно так і не змогло перерозподілити ресурси на свою користь. Хоча місцеві органи влади і отримали право самостійно формувати місцевий бюджет, встановлювати та регулювати місцеві податки та збори, видавати та отримувати кредити, величезна кількість органів МС залишаються дотаційними, оскільки повністю залежать від вищих рівнів влади [31, с. 86].

При розширенні фінансової бази у МС виникає серйозна проблема, пов'язана з фінансовими ресурсами на усіх рівнях, що значно знижує можливість проводити муніципалітетами власну соціально-економічну політику, спрямовану на комплексний розвиток територій. Відтак, у процесі реформування системи державного управління та економіки виникла проблема «депресивних» регіонів, серед яких виявилася значна частина територій, які до

початку реформ мали розвинену економіку, стабільно перераховували до бюджету країни чималий дохід.

Зрештою, поява переважної кількості «депресивних регіонів» є наслідком не однієї структурної кризи, а багато в чому загальної кризи реформування, яка пов'язана з глобальними прорахунками, що мають макроекономічний характер; неправильним вибором пріоритетів реформ, темпу реалізації; невдалим запозиченням західних моделей організації ринкових відносин, а найголовніше - відсутністю ефективної регіональної та державної політики, що відповідає особливостям України, враховує менталітет населення окремих регіонів та їх національні стратегічні інтереси [20, с. 163].

Бюджет стає дедалі важливішим елементом фінансової системи та інструментом запровадження певної політики під час здійснення органами МС своєї фінансової складової діяльності. Органи МС вправі формувати цільові позабюджетні фонди, які є сукупність фінансових коштів, що у розпорядженні місцевих органів влади і мають цільове призначення [28, с. 325].

Сучасне становище у сфері міжбюджетних відносин характеризується високою концентрацією фінансових ресурсів на державному рівні, що свідчить про домінуюче становище державного бюджету. Однак, це суперечить одному з головних принципів створення цілісної бюджетної системи, відповідно до якої кожен її рівень не підлягає заміні та має велике значення у забезпеченні держави фінансовими ресурсами. Адже витрати на середню освіту, утримання та підтримку житлово-комунального господарства, соціальну політику та охорону здоров'я майже повністю фінансуються з муніципальних бюджетів.

У даний час стан місцевих бюджетів характеризується стійким дисбалансом власних фінансових ресурсів та тих функцій, які покладено на органи МС [10, с. 169].

Атрибутом фінансової самостійності МС є власні доходи місцевих бюджетів. Рівень власності доходів повинен становити не менше 80% доходної частини мінімального бюджету відповідного муніципального утворення [16, с. 222].

На даний час стає все більш помітна необхідність збільшувати доходні джерела МС. Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що МС повинно мати щонайменше 25% у консолідованому бюджеті держави з метою ефективного виконання тих зобов'язань, які на нього покладено згідно із законом. Тільки за умови володіння стійкою фінансовою базою МС може насправді стати ефективним механізмом задоволення соціальних і духовних потреб суспільства в частині життєзабезпечення, соціального розвитку, розкриття внутрішнього інтелектуального потенціалу людини [12, с. 14].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Аналіз наукової літератури дозволяє виявити певну суперечливість існуючих тенденцій розвитку МС в Україні: з одного боку, домінуючою залишається тенденція децентралізації влади, однак значна частина муніципального співтовариства недостатньо диференціює систему МС, особливо в частині існуючих повноважень і обов'язків; з іншого боку - населення все ж пов'язує з місцевою владою надії на покращення життя регіонального суспільства, висловлює готовність брати участь у вирішенні питань місцевого значення, що свідчить про значний, але багато в чому не реалізований потенціал розвитку інституту МС в Україні.

На закінчення слід зазначити, що для переходу на більш якісний рівень управління дуже важливими є розробка та впровадження нових інновацій та технологій управління фінансами, також необхідно приділяти якнайбільше уваги дотаційним регіонам та вирішувати проблеми в межах цих територій.

Одним із варіантів вирішення цих проблем є прийняття нових та вдосконалених: законів з чітко продуманими пунктами та єдиною ідеєю, а також контроль за їх дотриманням та покарання у разі їх невиконання чи порушення.

ВИСНОВКИ

Інститут МС порівняно недавно закріпився у сучасній українській політичній системі. Ця обставина актуалізує необхідність здійснення комплексного інституційного аналізу МС як специфічного політико-соціального явища з урахуванням загальнонаукових теоретичних концепцій про його природу, а також особливостей становлення цього інституту.

Реформування українського суспільства, що відбувається останніми роками, торкнулося всі основні сфери життєдіяльності і призвело до появи нових інститутів. Зміни соціально-економічних взаємодій, політичного та адміністративного устрою держави дають населенню можливість виступити як активний учасник процесів управління і, насамперед, на місцевому рівні. Реалізація даної можливості й у такого елемента громадянського суспільства як інститут МС.

Виступаючи як самостійний інститут суспільства, МС є унікальним, що має свої особливості феноменом. Законодавче оформлення цього явища як соціального інституту розвитку та способу самоорганізації населення в сучасній Україні відбулося порівняно недавно, але за цей час сформувалися уявлення про МС.

Особливо активно МС в Україні з моменту прийняття Закону України «Про МС в Україні», який започаткував новий етап реформування. МС представляється як соціально-політичний інститут, який займає в системі взаємодії влади та суспільства опосередковане становище між державою та громадянським суспільством та забезпечує реалізацію прямих та зворотних зв'язків у системі державного управління. На муніципальному рівні відбувається найтісніша взаємодія між владою та суспільством і від того, наскільки результативним воно є, залежить ефективність не тільки муніципального, а й державного управління загалом.

Як діяльність із самостійного вирішення питань місцевого значення, МС торкається виключно важливих для кожного громадянина проблем, що

стосуються забезпечення безпосередньої життєдіяльності людей на конкретній території.

МС є своєрідною «школою громадянськості», демократичної організації місцевого життя. Воно привчає суспільство до самоорганізації, що необхідно для якісного вирішення питань враховуючи всі інтереси громади. У даних муніципальних утвореннях формується відчуття загального інтересу і відповідальності місцевих жителів. Від того, наскільки населення бере активну участь у прийнятті рішень щодо його життєдіяльності, залежить соціально-політична та соціально-економічна стабільність розвитку відповідної території. Саме з розвитком МС сьогодні пов'язують всі надії на відродження та відповідне зміцнення демократичного громадянського суспільства в Україні.

Аналіз взаємовідносин державних та громадських елементів у структурі місцевої влади, функціонального призначення МС, а також встановлення первинного суб'єкта соціально-політичних відносин локального рівня дозволяє зробити висновок про те, що сутність МС полягає у його визначенні як публічного інституту громадянського суспільства, що функціонує як механізм самоорганізації, узгодження та задоволення інтересів та потреб громадян, об'єднаних у місцеву спільноту.

Система самоорганізації населення є оптимальною школою соціально-політичного зростання та ідеальним середовищем, у якому могли б кристалізуватися механізми публічно-правової відповідальності будь-яких владних структур.

Зміна стереотипів суспільної та політичної поведінки великих верств населення, його самодисципліна та самоорганізація, формування патріотичних настроїв можуть у майбутньому стати основою нівелювання конфлікту державних і суспільних інтересів, формування оптимального балансу між публічною та приватною владою, а за рахунок цього – потужним інструментом, щодо підвищення ефективності функціонування та організації громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агарков О.А. Соціально-політичний маркетинг: теоретичний і практичний аспекти: [монографія] / О.А. Агарков; [за наук. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М. Бебика]. Запоріжжя: Просвіта, 2016. 314 с.
2. Арсенович Л.А. Формування позитивного іміджу державних інституцій у сфері зв'язку та цифровізації: досвід країн ЄС. Державне управління: теорія та практика. 2018. С. 100-106.
3. Асанов А. Світовий досвід вирішення проблеми розподілу повноважень між органами державної влади і місцевого самоврядування / Амет Асанов. // Збірник наукових праць Української академії державного управління. Київ: Вид-во УАДУ, 2017. Вип. 2. С. 16-37.
4. Атаманчук Г.В. Теорія державного управління: курс лекцій / Г.В. Атаманчук. Москва: Юридична література, 2017. 398 с.
5. Батанов О.В. Місцева влада // Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: Генеза, 2014. 356 с.
6. Батанов О.В. Аксіосфера сучасного муніципалізму: політичні та правові аспекти. Політичні науки. 2016. С. 7-9.
7. Батичко В.Т. Муніципальне право Конспект лекцій. Таганрог: 2010. 463 с.
8. Барвіцький В. У пошуках шляхів реформування дієздатних територіальних громад: міжнародний досвід // Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід. Київ. 2017. № 11. С. 248-255.
9. Баймуратов М. Місьцеве самоврядування як фактор інтернаціоналізації національного та конституціоналізації міжнародного правопорядків. Юридичний журнал. 2011. № 2. С. 46-53.
10. Баймуратов М. Місьцеве самоврядування як суб'єкт геополітики. Вісник Львівського університету. 2013. Вип. 32. С. 166-175.

11. Баймуратов М.О. Територіальна громада та органи місцевого самоврядування України у локальній системі зовнішньоекономічної діяльності. Одеса: Фенікс, 2017. 216 с.

12. Баймуратов М.О., Васильєв Є.О. Територіальна громада та органи місцевого самоврядування України у локальній системі зовнішньоекономічної діяльності. Одеса : Фенікс, 2017. С. 18.

13. Баймуратов М.О. Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії. Одеса: Фенікс, 2018. 328 с.

14. Бліщук К. Інструменти державного впливу на регіональний економічний розвиток. Демократичне врядування: науковий вісник. 2016. Вип. 5. С. 39-45.

15. Бурмістров А. Держава та місцеве самоврядування: питання взаємодії // Право і життя. 2017. № 36. С. 152-160.

16. Васильєв О.О. Взаємодія органів державної влади місцевого самоврядування: принципи, напрями та форми // О.О. Васильєв. 2015. № 3. С. 221-223.

17. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління: моногр. / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2009. 680 с.

18. Гонцяж Я. Самоврядування та територіальна організація влади в Польщі / Я. Гонцяж, В. Гуменюк. Київ: Міленіум – Вид-во УАДУ, 2011. 124 с.

19. Державне управління: курс лекцій / за заг. ред. Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 616 с.

20. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Центр політико-правових реформ. Київ: ФОП Москаленко О.М., 2020. 212 с.

21. Домбровський О. Децентралізація влади: історія, проблеми, перспективи // Проблеми децентралізації. Київ: Атіка-Н, 2016. 285 с.

22. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування: її структура, сутність та зміст / І. В. Дробуш // Вісник Центральної виборчої комісії. 2015. № 2 (32). С. 90-96.

23. Жовнірчик Я.Ф. Розвиток територіальної організації місцевого самоврядування в Україні. Київ: НАДУ, 2015. 20 с.

24. Зайцева І.О. Напрями вдосконалення статутної нормотворчості: процедура розробки та прийняття статуту територіальної громади. Вісник Запорізького національного університету. 2013. № 1(2). С. 76-83.

25. Ідесіс І.В. Статути територіальних громад міст: досвід застосування в Україні європейських муніципальних стандартів. Правничий часопис Донецького ун-ту. 2019. № 2 (38). С. 51-58.

26. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

27. Краснов О.О. Система муніципального управління / О.О. Краснов. СПб: Лідер. 2015. С. 79-84.

28. Крутій О.М. Довіра народу як фактор реалізації діалогу в державному управлінні / Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. № 2 (28). С. 322-330.

29. Кудрявцев В. Право громадян на участь у обранні голови місцевої адміністрації у контексті принципу гласності у місцевому самоврядуванні // Державна влада та місцеве самоврядування. 2016. № 1. С. 18-23.

30. Лещинський В.П. Пошук оптимальної моделі територіальної організації влади в Україні з метою реалізації структурних реформ. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2016. № 2. С. 48-53.

31. Лобунець В.І. Оцінка результативності реформи місцевого самоврядування та зміни адміністративно-територіального устрою в Україні. Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку. 2019. Вип. 1. С. 80-92.

32. Мартиненко В.М., Євдокимов В. О. Кадрова політика і державна служба у сфері публічного управління (регіональний аспект): монографія / за заг. ред. В. М. Мартиненка. Харків: Магістр, 2018. 304 с.

33. Міхеєва І.В., Невельська Л.А. Місцеве самоврядування: проблеми та перспективи правової регламентації // Державна влада та місцеве самоврядування. 2018. № 3. С. 19-25.

34. Могілевський В.С. Роль місцевого самоврядування в становленні національного та глобального конституціоналізму: питання взаємодії та ефективності: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 211 с.

35. Онупрієнко А.М. Принципи централізації та децентралізації в територіальній організації влади. Форум права. 2014. № 4. С. 224-227.

36. Останков Д.Б. Проблеми взаємодії органів державної влади з органами місцевого самоврядування // Сучасні проблеми науки та освіти. 2015. № 2. С. 10-16.

37. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

38. Руснак Б. А. Місцеве самоврядування в Україні: теорія і практика / Б. А. Руснак. Одеса, 2011. 536 с.

39. Саханенко С.Є. Політичне управління містом в умовах самоврядування: монографія. Одеса: ОФ УАДУ, 2001. 380 с.

40. Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року / Рада Європи, 2010. 16 с.